

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 371.134.013: 373.211.24: 378

Г. В. Беленька

Київський університет імені Бориса Грінченка

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є висвітлення підходу до організації освітнього процесу у вищих навчальних закладах, що базується на засадах наукового дослідження студентів і викладачів. В її основу покладено дані аналізу освітнього процесу з фахової підготовки майбутніх педагогів, досвіду роботи викладачів вишів та пілотного дослідження із включення студентів спеціальності «Дошкільна освіта» та «Початкова освіта» в активну дослідницьку діяльність. Результати дослідження засвідчують ефективність запропонованої системи роботи. Практичне значення дослідження полягає в новому підході до складання планів підготовки фахівців педагогічних спеціальностей. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються автором у перегляді змістового наповнення фахових навчальних дисциплін.

Ключові слова: педагогічний університет, фахова підготовка, освітній процес, наукове дослідження, навчальний план, практико-орієнтована діяльність студентів.

Постановка проблеми. Однією з вимог сьогодення в Україні є реформування освітньої галузі, приведення її функціонування відповідно до потреб часу. Трансформації, що здійснюються в системі освіти, розглядаються як глобальний соціально-компенсаторний чинник розвитку й визначальний фактор прогресу суспільства. Відбувається пошук таких підходів до організації системи освіти, що дозволять зробити її більш демократичною, диверсифікованою та результативною. Університети, як центри науково-практичної підготовки фахівців для різних галузей народного господарства, реагують на запити суспільства зміною стратегії освітньої діяльності, посилюючи практичну й наукову складову навчального процесу.

Науково-дослідна творча робота студентів завжди була й залишається складовою частиною діяльності кожного університету. Як і навчальна, вона спрямована на ефективність фахової підготовки, реалізацію інтелектуального потенціалу студентів, підвищення творчої ініціативи, формування моральних рис особистості. На сьогоднішній день у тріаді основних напрямів фахової підготовки (навчальної, наукової, просвітницької) науковий напрям набирає всіх ознак домінуючого. Для педагогічних спеціальностей готовність студентів до здійснення наукових досліджень є важливим фактором, що забезпечує успішність їхньої майбутньої професійної діяльності в постійно змінюваних умовах розвитку соціуму.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема підготовки майбутніх педагогів до здійснення професійно-педагогічної діяльності вивчалася низкою вчених. Їх дослідження спрямовувалися на виявлення:

- природи та сутності професійної діяльності педагога (Ф. Гоноболін, Е. Карпова, Л. Спирін, О. Савченко, Г. Сухобська, В. Сухомлинський та ін.);
- розкриття концептуальних засад професійної підготовки майбутніх фахівців (С. Батишев, Р. Гуревич, О. Дубасенюк, М. Євтух, А. Лігоцький, Н. Ничкало, С. Сисоєва, І. Смирнов);
- закономірностей формування професійно важливих рис особистості педагога (І. Безуглов, Г. Беленька, Н. Дідусь, Т. Казимірска, Ю. Кулюткін, З. Курлянд, Р. Хмелюк, Л. Хоружа, В. Юрченко та ін.);
- шляхів і засобів становлення педагогічної майстерності (І. Багаєва, Є. Барбіна, Н. Гузій, І. Зязюн, Н. Кічук, Л. Кондратова, О. Мороз та ін.);
- структури та змісту її окремих компонентів (В. Бондар, Л. Ващенко, Г. Засобіна, Н. Кузьміна, А. Ліненко, Г. Нагорна, С. Мартиненко та ін.).

Питання організації науково-дослідницької діяльності студентів висвітлено в роботах З. Слєпкань, П. Лузан, І. Сопівник, С. Виговської. Проте у практику підготовки фахівців із вищою освітою навчання студентів на засадах наукового дослідження повною мірою введено не було.

Метою статті є презентація ідеї підготовки фахівців спеціальностей «Дошкільна освіта» і «Початкове навчання» та організації освітнього процесу, в основу якого покладена науково-дослідницька діяльність викладачів і студентів вищого навчального закладу.

Методологія дослідження. Дослідження базується на положеннях теорії пізнання про активність суб'єкта, згідно з якою індивідуальні пізнавальні та творчі здібності особистості формуються в діяльності, а також загальній теорії систем і системного підходу до управління педагогічною діяльністю вищої школи. Основними методами виступили аналіз теоретичних досліджень і практики підготовки студентів до професійної діяльності, моделювання, педагогічний експеримент.

Виклад основного матеріалу. Дослідження низки авторів (А. Алексюка, Л. Артемової, В. Бондаря, Н. Гузій, Н. Кузьміної та ін.) довели, що розвиток освіти на сучасному етапі неможливий без залучення студентів університету до науково-дослідної роботи. Це пояснюється тим, що перебудовчі процеси в суспільстві набули такої сили й динамічності, що активно впливають на систему освіти та потребують від молодого фахівця не лише знань і вмінь професійної діяльності, але й умінь досліджувати змінні процеси, оцінювати їх, передбачати та прогнозувати доцільність педагогічних дій тощо. Сучасна вища школа впевнено набуває статусу школи мислення, а не школи пам'яті, а наукова діяльність суб'єктів навчального процесу в ній – вектору формування професійної компетентності. Зазначимо, що вектор – пряма (промінь), що з'єднує дві точки та є найкоротшою відстанню між ними. У нашому випадку ці точки: мета й результат фахової підготовки.

Період навчання у ВНЗ є для особистості періодом набуття фахових знань і вмінь, та є важливим етапом її розвитку й самоактуалізації.

Переглядаючи зміст, форми, методи освітнього процесу у вищому навчальному педагогічному закладі неможливо оминати питання змін у психології мислення й поведінки майбутніх педагогів, що певним чином впливає як на результативність їх навчання у виші, так і на ефективність подальшої професійної діяльності. Для сучасних студентів вищих навчальних закладів характерна самостійність мислення, активність і впевненість у своїх силах. Вони здатні до продукування нових ідей, і більш схильні до отримання навчальної інформації через практико орієнтовані дії, аніж через вивчення теоретичних джерел. Це робить можливим залучення їх з першого курсу до самостійних пошуків у професійній сфері, що сприяє формуванню дослідницького характеру їхньої подальшої роботи.

Наукова робота студентів у період їхнього навчання у ВНЗ представлена системою взаємопов'язаних дій, що забезпечують безперервний і поетапний розвиток творчої особистості майбутнього педагога, формування колективу педагогів-одномудців, які здатні узгоджено й ефективно діяти в динамічних умовах сьогодення. Спрямовують наукову роботу студентів викладачі, починаючи з перших днів навчання першокурсників в університеті.

Цілісно систему організації наукової діяльності студентів в умовах ВНЗ можна представити таким чином: аудиторна (у межах вивчення навчальних дисциплін) і позааудиторна, що відбувається спочатку в тісній співпраці з викладачем, а згодом набуває все більшої самостійності. В умовах аудиторного навчання студенти отримують інформацію про мету створення університетів, відмінність університетської освіти від освіти, що здобувається в інших навчальних закладах, завдання університетів та організацію фахової підготовки в них (курс «Вступ до спеціальності»). Через опанування навчальним матеріалом з курсу «Педагогіка», «Психологія» «Основи науково-педагогічних досліджень» дізнаються про роль наукових досліджень у розвитку науки, знайомляться з методами наукового педагогічного дослідження. Філософія, історія України, дошкільна педагогіка та інші предмети також розкривають перед студентами ці питання. Надалі робота здійснюється за двома напрямками: сегментарне включення студентів у галузь наукового дослідження через надання завдань для самостійної роботи в межах вивчення тем навчальних курсів та ознайомлення в позанавчальний час із системою побудови та організації наукової роботи студентів в університеті (інституті) через включення в діяльність наукових студентських гуртків, залучення до конкурсів, акцій, конференцій тощо. Окреслюються перспективи втілення наукових студентських розробок і форм презентації результатів дослідження (від статей і виступів до бакалаврської та магістерської роботи).

Наукове пізнання розпочинається з визначення мети дослідження та накопичення фактів. На першому курсі навчання у вищому педагогічному закладі освіти така діяльність може бути виконана студентами у вигляді навчально-дослідних завдань у контексті вивчення курсу «Вступ до спеціальності». Наприклад, з метою включення студентів у професійну діяльність і формування фахової мотивації навчання, як навчальне завдання, їм ставиться задача поспілкуватися з дитиною – спробувати самотійно встановити контакт, поставити низку запитань, записати відповіді. Іншого разу – поспостерігати за іграми дітей: визначити, що покладено в основу ігрового сюжету (події оточуючого життя, літературний чи телевізійний сюжет тощо). Наступного – зібрати інформацію про особливості адаптації дітей, які відвідували й тих, що не відвідували дошкільний навчальний заклад, до навчання в школі. Надалі – на практичних заняттях інформація, отримана студентами, порівнюється, аналізується та вплітається в контекст теми курсу. Уміння збирати, аналізувати й узагальнювати факти дозволяє студентам із перших кроків навчання у виші налаштуватися на активну дослідницьку діяльність у процесі опанування майбутнім фахом, робить навчальний процес більш цікавим і практико орієнтованим, і є першим кроком залучення студентів до науково-дослідницької роботи.

Наступний крок – ознайомлення з класичними й новітніми науковими дослідженнями у фаховій сфері, що підтверджують, пояснюють чи інтерпретують отримані факти. Як показує досвід роботи зі студентською аудиторією, найбільш цікавими для них виявляються дослідження, що здійснювалися їхніми викладачами та які можна детально обговорити, оперуючи фактичними матеріалами більше, ніж теоретичними положеннями. Це покладає обов'язок на кожного викладача вищої школи – займаючись викладанням не виходити з поля самотійних наукових досліджень, втілювати їх у навчальний процес і залучати до них студентів.

Традиційно студентів із першого курсу залучають до написання рефератів, розглядаючи такий вид роботи як підготовку до наступних і більш ґрунтовних видів наукових робіт. Проте, у вік розвинених комп'ютерних технологій студенти, під час підготовки рефератів, здебільшого компілюють готову інформацію з інтернет-джерел, механічно підтасовуючи її під тему реферату. Щоб цього не сталося, формуємо у студентів ставлення до реферату як до моделі первинного документу, а реферування розглядаємо як процес аналізу документа й складання його скороченого тексту, що відтворює основні положення. Спочатку вчимо мікрозгортання інформації, пропонуємо студентам на практичних заняттях невеликі статті для прочитання й наступного реферування, результати якого аналізуються тут же в аудиторії. Викладач також виконує цю роботу та пропонує її студентам для аналізу. Статті для реферування можуть бути запропоновані як викладачем, так і студентами.

Методика реферування полягає в послідовному здійсненні операцій, пов'язаних з оцінкою, відбором, аналізом і узагальненням відомостей, які містяться в первинному джерелі. Тож студенти вчаться послідовному виконанню цих логічних операцій. Спочатку вчимо готувати монографічні, або одноджерельні реферати, згодом – зведені, або багатоджерельні, оглядові.

Важливими засобами оволодіння вміннями з дослідницької діяльності є консультування студентів викладачем і спільні з ним дослідження, за результатами яких оформляються наукові статті. Індивідуальні навчально-дослідницькі завдання в такому разі вписуються у схему колективного дослідження. Студентам подобається працювати з викладачами, вони відповідально ставляться до завдань і пишуться статтями, у яких мають авторство. Спільна діяльність мотивує їх до подальшої активності в наукових пошуках.

Звичайно, бажано, щоб навчально-дослідницькі завдання були цікавими для студентів і допомагали їм по-новому поглянути на деякі звичні речі. Наприклад, ми пропонували такі: переглянути впродовж тижня якомога більшу кількість мультиплікаційних фільмів для дітей, що демонструються на головних телеканалах українського телебачення та проаналізувати їх за такими показниками: країна – виробник мультфільму (вітчизняний чи зарубіжний); зручність часу для перегляду мультфільму дітьми; яскравість сюжету; пізнавальна цінність; моральна цінність; тривалість у часі. Дані необхідно було внести до таблиці та проаналізувати. При першому обговоренні отриманих результатів ми побачили, що студенти, насамперед, звертають увагу на сюжет і привабливість персонажів, не аналізуючи їхню поведінку та її вплив на поведінку дитини. Так, наприклад, усі без винятку позитивно оцінили мультсеріал «Маша і Ведмідь» (Росія, студія Анімакорд), мультфільми «Шрек» та «Аладдін» (США, студія Walt Disney).

Проте, при більш детальному та вдумливому аналізі рис характеру й поведінки героїв, студенти змогли побачити, що Маша вперта й неслухняна, у неї зовсім відсутня емпатія й навіть бажання подумати про ближнього, Фіона з легкістю готує яечню з яєць, узятих з живого гнізда, Аладдін здійснює на базарі дрібні крадіжки, а принцеса Жасмін демонструє надзвичайно еротичне вбрання танцівниці, а ніяк не принцеси. Водночас усі ці герої сприймаються дітьми як зразок для наслідування – від зовнішності до поведінки. Без сумніву, є у героїв улюблених мультфільмів і позитивні риси, які діти також наслідують. Це доброта, вірність і щирість, веселий нрав і кмітливість, винахідливість тощо. Студентам ставиться питання: «Що ж мають робити дорослі? Заборонити дітям дивитися мультфільми?». На основі аналізу психологічних особливостей, потреб та інтересів дітей дошкільного й молодшого шкільного віку студенти самостійно шукають відповідь на питання. У своїх пошуках вдаються до інших методів наукового дослідження – опитування дітей, анкетування

батьків, спостереження за поведінкою та іграми дітей після перегляду мультфільмів тощо.

Результатом такої роботи може стати: педагогічний аналіз мультфільму; презентація добірки мультфільмів з їх педагогічним аналізом і методичними рекомендаціями для батьків; складання каталогу й педагогічних анотацій до зарубіжних і вітчизняних мультфільмів за рубрикаціями: пізнавальні, спрямовані на розвиток моральних якостей, спрямовані на розвиток естетичної сфери, філософські тощо; створення дидактичних мультфільмів власними силами; написання методичних рекомендацій для батьків із питань використання мультфільмів у вихованні дітей тощо. В іншому варіанті результатом самостійного дослідження може стати доповідь на науковій конференції, виступ на науково-методичному семінарі, участь у науковому конкурсі чи науковому проекті з проблем освіти й виховання. Завдання викладача на цьому етапі – сформулювати у студентів ставлення до процедури думання як до цінності, спонукати до самостійності в міркуваннях і формуванні висновків.

Систематичність самостійного наукового пошуку забезпечується поступовим ускладненням навчальних завдань із фахових дисциплін, а також участю студентів у роботі наукових гуртків, за умови, що зміст роботи гуртка носить не предметний, а пошуковий характер. В основу діяльності гуртка має бути покладена ідея досягнення всіма його учасниками спільної мети, яка реалізується через систему індивідуальних науково-навчальних проектів. Результати студентських наукових доробків мають становити основу курсових і магістерських робіт або проектів.

Наукові студентські проекти є найбільш цікавими для його виконавців у тому випадку, коли результатом їх є конкретний продукт – самостійно створений фільм, мультфільм, дидактична гра, каталог творів сучасної дитячої літератури чи художніх картин, доступних дитячому сприйманню, до яких додаються самостійно розроблені методичні рекомендації тощо.

Поступово, від курсу до курсу обсяг і складність набутих у процесі виконання наукової роботи знань, умінь, навичок зростає. Занурюючись у науково-дослідницьку діяльність, студенти в більш прискореному темпі оволодівають спеціальністю, досягають більш високих результатів у навчанні. Під час вирішення практико-орієнтованих завдань розвивається їхнє творче мислення й індивідуальні здібності, формуються навички дослідницької діяльності та звичка застосовувати теоретичні знання у своїй практичній роботі.

Насамперед, усе це реалізується під час педагогічної практики. За діючими навчальними планами підготовки фахівців із дошкільної та початкової освіти, педагогічна практика розпочинається з четвертого семестру навчання для майбутніх вихователів дітей дошкільного віку та з п'ятого семестру для майбутніх учителів початкової школи. Проте, опитування

випускників обох спеціальностей засвідчило, що вони вважають за необхідне більш раннє занурення у практичну діяльність. Пояснювали це тим, що включення у професійну діяльність забезпечує усвідомлене сприйняття теоретичного матеріалу, що подається викладачами, мотивує до самовдосконалення й дозволяє переконатись у правильності чи хибності обраного фаху. Педагогічна практика виступає необхідною умовою здійснення наукових пошуків. Взаємодія студентів із дітьми й педагогами дозволяє їм отримати первинний педагогічний досвід, визначити проблемні питання у професійній сфері, здійснити діагностику, перевірити гіпотезу дослідження, апробувати освітні технології. Тож навчальна практика має розпочинатися з першого семестру навчання, а виробнича – з третього. Загальний же відсоток педагогічної практики в навчальному процесі має становити не менше 25–30 % від загального обсягу часу навчання.

Висновки. Навчання, побудоване на засадах наукового дослідження, є вимогою часу. Воно відповідає інтересам студентів і потребам сучасної педагогічної практики, забезпечує формування професійної мотивації навчання, сприяє розширенню теоретичного кругозору та наукової ерудиції майбутнього фахівця. Окрім того, сам процес навчання стає більш живим і цікавим, реалізує завдання випереджальної підготовки майбутнього фахівця до динамічності професійної діяльності та необхідності постійного здійснення її на науковій основі. Розпочинатися таке навчання має з першого курсу та здійснюватись у тісному контексті з процесом набуття студентами первинного професійного досвіду на педагогічній практиці. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в перегляді змістового наповнення фахових навчальних дисциплін та їх інтеграції з практикою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Молодший школяр у вікових закономірностях / Іван Бех // Початкова школа. – 2015. – № 2. – С. 1–3.
2. Беленька Г. В. Запити суспільства і дітей XXI століття до особистості вихователя дошкільного навчального закладу / Ганна Беленька // Міжнародні педагогічні студії: проблеми дошкілля в сучасному світі : зб. наук. пр. / Бердянський державний педагогічний університет. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. – С. 6–12.
3. Дитина – педагог: сучасний погляд. Психолого-педагогічні та соціальні аспекти сучасної дошкільної та початкової освіти : колективна монографія (авт. кол. О. П. Аматьєва, Г. В. Гавриш, Г. В. Беленька та ін.). – Луганськ : ДЗ ЛНУ імені Т. Шевченка, 2010. – 492 с.
4. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : [моногр.] / за ред.: В. Кремень, Т. Левовицький, В. Огнев'юк, С. Сисоєва. – К. : Едельвейс, 2013. – 460 с.
5. Педагогічний процес: Теорія і практика : зб. наук. праць / [за заг. ред. С. Сисоєвої]. – 2002. – Вип.2. – С. 160–171.

РЕЗЮМЕ

Беленькая А. В. Организация подготовки студентов к будущей профессиональной деятельности на основе исследований.

Целью статьи является освещение подхода к организации образовательного процесса в высших учебных заведениях, базирующегося на принципах научного исследования. В основу положены данные анализа процесса профессиональной подготовки будущих педагогов, опыта работы преподавателей вузов, пилотного исследования по включению студентов в активную исследовательскую деятельность. Результаты исследования свидетельствуют об эффективности предложенной системы работы. Перспективы дальнейших научных исследований усматриваются автором в пересмотре содержательного наполнения профессиональных учебных дисциплин и их интеграции с задачами педагогической практики.

Ключевые слова: педагогический университет, профессиональная подготовка, научное исследование студентов.

SUMMARY

Belenka A. Organization of students' future professional training based on research methods.

The purpose of the article is to highlight the approach to the educational process in higher education based on the principles of scientific research. The research is based on data analysis of the educational process of future teachers' professional training, on the high schools teachers' professional experience, on the pilot study with the students «Preschool Education» and «Primary education» departments involvement in active research.

The survey result shows the effectiveness of the proposed system. The article substantiates the view that students' research activity should begin from the first semester as an educational teaching practice. Its primary element is individual teaching and research tasks, performed under the guidance of a teacher of the course. In the initial stages it is limited to the task of collecting and systematizing facts, analysis, further complicated by the construction of hypotheses research, search methods and means of optimizing the educational process.

The materials discussed in an independent search for individual consultation with the teacher and presented at the meetings of the scientific group, scientific studies, presentations at the seminars and conferences, the first scientific publications of the students. Hypotheses and theoretical generalizations are checked during teaching practice, laid the foundation course, baccalaureate and master's works. The results constructing educational process on the basis of research university students and teachers show the effectiveness of the proposed system.

Education, based on the scientific research is a requirement of time. It is in the interests of the students and the needs of modern teaching practice, provides for the formation of professional motivation training, and promotes theoretical outlook and scientific scholarship of future specialist. In addition, the process of learning becomes more lively and interesting, realizes anticipatory task of training future specialist to dynamic professional activities and the need to constantly exercise it on a scientific basis. Such training should be started from the first year and implemented in close context with the process of students' initial professional experience in teaching practice.

The practical significance of the study is a new approach to the organization of training specialist's pedagogical skills. The prospects for further scientific studies are seen by the author in viewing the content in the context of professional disciplines and integrating them into training and production teaching practice.

Key words: pedagogical university, professional training, education, scientific research, curriculum, students' practice-oriented activity.